

ป่าดอนปู่ตาหนองตะเหี่ยว

ดอนเจ้าปู่หนองตะเหี่ยว บ้านนาโพธิ์กลาง หมู่ 1 ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันบ้านนาโพธิ์กลางได้แยกหมู่บ้านเป็น บ้านนาโพธิ์เหนือ หมู่ 8 ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี และทั้งสองหมู่บ้านก็ยังเคารพกราบไหว้บูชา ศาลเจ้าปู่หนองตะเหี่ยว ร่วมกันอยู่

ดอนเจ้าปู่หนองตะเหี่ยว เล่าขานกันมาช้านาน ตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย ว่า มีคนตาบอดข้างเดียว ได้อพยพเข้ามาทำไร่ ทำนา ในบริเวณนี้ แล้วได้เสียชีวิตลง หลังจากนั้นก็เรียกบริเวณนี้ว่า หนองตาเดียว จนมาถึงปัจจุบันคำพูดก็ผิดเพี้ยนไปกลายเป็นหนองตะเหี่ยว

หนองตะเหี่ยว เป็นหนองน้ำที่ชาวบ้านนาโพธิ์กลาง และชาวบ้านนาโพธิ์เหนือใช้ประโยชน์ร่วมกัน ในการหาอยู่หากินมาตั้งแต่สมัยก่อน รวมไปถึงชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงก็เข้ามาจับปลาในบริเวณนี้อีกด้วย และหนองตะเหี่ยวก็มีพื้นที่ติดกับดอนเจ้าปู่ตา ดังนั้นจึงได้เรียกว่า “ ดอนเจ้าปู่หนองตะเหี่ยว ”

ลักษณะป่า

เป็นป่าดิบแล้งลักษณะต้นไม้ในบริเวณ ป่าดอนปู่ตา จะเป็นป่าหนาทึบ มีทั้งต้นไม้ตั้งแต่ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก รวมไปถึงเถาวัลย์ต่างๆ อีกด้วย และยังมีสมุนไพรหลายชนิด เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์มากของชุมชน ซึ่งห้ามบุคคลใดก็ได้แล้วแต่เข้าไปบุกรุก เพราะมีความเชื่อว่าถ้าใครฝ่าฝืนก็จะมีอันเป็นไป ดังนั้นพื้นที่ดอนปู่ตาจึงยังคงมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมอยู่หนาทึบ

สมุนไพรเด่นที่พบในป่าดอนปู่ตาหนองตะเหียว

1. ต้นตาไก่ หรือ กำแพงเจ็ดชั้น

ชื่อพื้นเมือง

: ตะลุ่มนก (ราชบุรี), ตาไก่ (พิษณุโลก, นครราชสีมา), น้ำนอง มะต๋อมไก่ (ภาคเหนือ), หล่มนก (ภาคใต้) กำแพงเจ็ดชั้น (ระยอง, ตราด, ประจวบคีรีขันธ์)

ชื่อวิทยาศาสตร์

: *Salacia chinensis* L.

ชื่อวงศ์

: CELASTRACEAE

ลักษณะไม้พุ่มรอเลื้อย

สูง 2-6 เมตร ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปรี รูปไข่ หรือรูปไข่กลับ ปลายแหลมหรือมน โคนสอบ ขอบหยักหยาบๆ ดอกออกเป็นกลุ่มหรือเป็นช่อสั้นๆ ที่ง่ามใบ ดอกเล็ก สีเขียวอมเหลืองหรือเหลือง กลีบเลี้ยงเล็กมาก กลีบดอก 5 กลีบ รูปไข่ป้อม ผลค่อนข้างกลมหรือรี เส้นผ่าศูนย์กลาง 1-2 เซนติเมตร ผลสุกสีแดงหรือแดงอมส้ม มี 1 เมล็ด เมล็ดค่อนข้างกลม

ประโยชน์

ผลกินได้	- ใช้รากช้ำยาแผนโบราณเพื่อบำบัดอาการปวดประจำเดือนหรืออาการประจำเดือนผิดปกติ
ราก	- แก้ลม อัมพฤกษ์ ชับลม รักษาโรคตา บำรุงน้ำเหลือง
หัว	- รักษาบาดแผลเรื้อรัง รักษาตะมอยหรือตาเดือน
เถา	- ชับผายลม ชับโลหิตระดู ฟอกโลหิต บำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ แก้ไข้ แก้โรคปวดบวมตามข้อแก้ประดง แก้ซางให้ตาเหลือง แก้ตีพิการ
ใบ	- ชับโลหิตระดู ชับน้ำคาวปลา
ดอก	- แก้บิดมูกเลือด
ต้น	- ชับลม แก้น้ำดีพิการ แก้เสมหะ แก้ไข้ ชับปัสสาวะ

แก่นกำแพงเจ็ดชั้น

2. น้ำเต้าแล้ง (ต้องแล้ง)

ผลต้องแล้ง

ชื่อพื้นบ้านอีสาน	: ต้องแล้ง
ชื่อทั่วไป	: นมน้อย
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Polyalthia evecta</i> (Pierre) Finet & Gagnep.
วงศ์	: ANNONACEAE
ประเภท	: ไม้พุ่ม

ลักษณะ นมน้อยเป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก มีความสูงประมาณ 0.5-1 เมตร ใบเดี่ยวเรียงสลับรูปขอบขนานหรือรูปวงรี กว้าง 2-4 เซนติเมตร ยาว 6-12 เซนติเมตร ดอกเดี่ยว ออกที่ซอกใบ กลีบดอกสีเหลือง ผลเป็นผลกลุ่ม ผลย่อยรูปทรงกลม เมื่อสุกมีสีน้ำตาลแดง เกิดตามท่อน้ำเลี้ยงทั่วใบ และตามป่าเต็งรัง

ประโยชน์ : ราก ต้มน้ำดื่มแก้กล้ามเนื้อท้องเกร็ง บำรุงน้ำนม

ต้นตองแล้ง

3. หนามคอมหรือตะครอง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Ziziphus cambodiana* Pierre

วงศ์ : RHAMNACEAE

ชื่ออื่น : อังโง (เขมร – สุรินทร์); หมากมา (ภาคเหนือ); หมากกะทันช้าง (ภาคกลาง); หนามตะครอง (อุบลราชธานี); หนามค้อม; หนามคอม (พิษณุโลก); มะหมากมา; มะต้นดง;

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลักษณะพืช ไม้รอเลื้อย (scandent) หรือไม้พุ่มเตี้ย สูงถึง 10 เมตร กิ่งอ่อนสีน้ำตาล มีขนสีน้ำตาลปกคลุม มีหนาม stipular thorn ที่ข้อ 2 อัน อันหนึ่งหนามตรง มักร่วงหลุดไปก่อน อีกอันหนึ่งแข็งและปลายโค้งลง ต้น แก่สีเทา-น้ำตาล ใช้หนามที่โค้งเกี่ยวป็นป้ายต้นพืชข้างเคียงขึ้นที่สูง

ใบ ใบเดี่ยว เรียงตัวแบบสลับ ใบยกตัวชันขึ้นเล็กน้อย ใบรูปไข่หรือรูปขอบขนาน โคนใบมนหรือเบี้ยว (oblique) ปลายใบมนหรือแหลม ขอบใบเรียบ ผิวใบเรียบ มีเส้นใบใหญ่ 3 เส้น (nerved) ใบกว้าง 2-6 เซนติเมตร ยาว 3-9 เซนติเมตร ก้านใบยาว 3-6 มิลลิเมตร โคนก้านใบมีหูใบเปลี่ยนไปเป็นหนาม ยาว 2-5 มิลลิเมตร ก้านใบอ่อนและท้องใบมีขนสีน้ำตาลปกคลุม

ดอก ดอกช่อ cymose เกิดที่ซอกใบ 3-9 ดอก ก้านช่อดอกสั้นๆ 2-3 มิลลิเมตร ก้านดอกย่อย ยาว 3-5 มิลลิเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางดอกบาน 3-5 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยง 5 กลีบ สีเขียวติดกันที่ฐาน เป็นรูปถ้วยตื้นๆ ปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบรูปสามเหลี่ยม กว้าง 1 มิลลิเมตร ยาว 1 มิลลิเมตร ใต้กลีบมีขนเล็กน้อย กลีบดอก 5 กลีบ สีขาวขอบบางแยกกัน กลีบรูปไข่มีก้านเล็กๆ (clawed) กลีบกว้าง 0.5 มิลลิเมตร ยาว 1 มิลลิเมตร กลีบติดบนขอบด้วยสลับกับแฉกกลีบเลี้ยง เกสรเพศผู้ 5 อัน แยกกัน ก้านชูอับเรณู ยาว 1 มิลลิเมตร อับเรณูสีเขียวแกมเทา เกสรเพศเมีย 1 อัน รังไข่ half-inferior รอบรังไข่ มีต่อมน้ำหวาน เป็นวงแหวนเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 มิลลิเมตร รังไข่รูปโดมเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 มิลลิเมตร สีเขียวผิวเรียบ ก้านเกสรเพศเมียสั้น ยอดเกสรเป็นตุ่ม 2 พูเล็ก ๆ ออวูล 1 อัน basal placentation

ผลและเมล็ด ผลสดแบบ drupe รูปกลมหรือรี ผิวเรียบ เส้นผ่าศูนย์กลาง 10-20 มิลลิเมตร ผลแก่จัดสีน้ำตาล-ดำ เนื้อผลแข็ง จำนวน 1 เมล็ด รูปรางกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 10-15 มิลลิเมตร

ถิ่นกำเนิด/แหล่งที่พบ/ระบบนิเวศน์ พบขึ้นตามป่าเบญจพรรณ

ประโยชน์ แก้ปวดฟัน

วิธีใช้ เอาเปลือกมา 1 กำมือ ผสมกับเกลือ 1 ช้อนชา เติมน้ำพอประมาณ ตั้งไฟเคี่ยวจนกว่าน้ำจะเหนียว แล้วยกลง นำมาทาบริเวณฟันให้ทั่ว

แกนหนามคอม

ธรรมเนียมหมอยาสมุนไพรโบราณอีสาน

อาจารย์สรวง บุญเจิม

ธรรมเนียมหมอยาโบราณ ดังที่ข้าพเจ้าจะเล่าต่อไปนี้ เป็นข้อที่ท่านหมอยาสมุนไพรโบราณอีสานถือปฏิบัติ ข้าพเจ้าอาจกล่าวไว้ในที่นี้ไม่หมด หรืออาจจะไม่ครบถ้วนก็ได้ ซึ่งต้องขอภัยท่านผู้รู้ เพราะ

1. ข้อปฏิบัติในแต่ละท้องถิ่นอาจจะแตกต่างกัน
2. ผู้เล่าอาจเรียนรู้ไม่หมดทุกแง่มุมของวงการยาสมุนไพร
3. มีบางอย่างที่ท่านหมอยาสมุนไพรปิดบังไว้เพราะกลัวความรู้ที่เด็ดในการรักษาจะมาแย่งอาชีพหากิน

และกลัวศิษย์ล้าครุ

4. ขาดข้อมูลที่ครบถ้วน

ธรรมเนียมปฏิบัติของหมอยาสมุนไพรสมัยโบราณอีสาน ท่านทำดังนี้

1. การเรียนรู้ยาสมุนไพร

ท่านอาจารย์ครูยาสมุนไพร ท่านจะตรวจตราดวงของท่านศิษย์ที่จะมาเรียน ด้วยองค์ประกอบดังนี้

1. ดูหน้าตาไว้ว่างใจหรือไม่ จะเป็นศิษย์ล้าครุไหม ?
2. เป็นสายเลือดลูกหลานที่ใกล้ชิด หรือห่างไกลเพียงใด มีที่อยู่ใกล้พอที่จะแย่งที่หากินหรือไม่
3. วัน เดือน ปีเกิด สมพงศ์กับหมอใหญ่ (ครู) หรือไม่? ถ้าไม่สมพงศ์มักจะเป็นศิษย์ล้าครุ

หรือประมาทครุ

4. บางรายต้องให้อยู่คนละฟากแม่น้ำ ถ้าอยู่ฝั่งเดียวกันอาตรรพยาจะมาหาอาจารย์หมอ จะไม่ไปอยู่กับลูกศิษย์ เรียนแล้วนำไปใช้จะไม่ได้ผล

5. อธิษฐานต่อพ่อครูยา (หมอชีวก, ครูผู้ที่ตนเคยเรียนมา) หรืออธิษฐานต่อหอยาครูที่ตั้งไว้บนหิ้งบูชา ถ้าฝันไม่ดีจะไม่รับศิษย์คนนั้นเลย ถ้าฝันดีก็จะรับ

6. ต้องให้มีการเรียนรู้ทั้งชื่อ ต้นยา และวิธีใช้ เช่น เป็นยาแก้โรคอะไร ต้นเดียวแก้โรคอะไร ผสมกับต้นอื่นแก้โรคอะไร เป็นยาต้ม, ยาฝน, ยาแช่, ยาอาบหรือยากิน, ยารมหรือยาอบ, ยาผงหรือป่น เป็นลูกกลอน ใช้ส่วนผสมเป็นสูตรอย่างไร ? เป็นต้น

7. ต้องเรียนรู้วัน เวลา วิธีเอายา และการใช้ยา

8. ต้องยกครูทุกครั้งก่อนเรียนหรือหลังเรียน แล้วแต่ครูไหนจะมีธรรมเนียมปฏิบัติอย่างไร ?

9. ผู้เรียนจะต้องมีอายุเป็นพ่อคนได้เป็นต้นไป

2. การเก็บ และรักษายาสมุนไพร

โดยทั่วไปแล้ว หมอยาสมุนไพรจะพาลูกศิษย์เข้าป่าไปดูต้นยา อธิบายลักษณะต้นยาที่อาจมีต้นไม้อื่นละม้ายคล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิด แล้วเอายาผิด ๆ ไปรักษาคนไข้ ซึ่งต้นไม้ที่คล้ายคลึงต้นยานั้นอาจจะเป็นต้นไม้พิษ ทำให้คนไข้ได้รับอันตรายได้ เมื่อท่านบอกแล้วชี้แจง แล้วท่านก็จะแนะนำอีกดังนี้

1. ยาชนิดนี้ให้เอาวันอังคาร ยาชนิดนี้ให้เอาวันพฤหัสบดี เป็นต้น หรือแรมเท่านั้นค่าอะไร ทำนองนั้น

2. เวลาเอาให้เอาเวลากลางวัน เช้า เที่ยง เย็น หรือให้เอาเวลากลางคืน เป็นต้น

3. เวลาเอาให้เข้าไปเอาด้านตะวันออกอย่างเดียว หรือให้ไปเอาทิศใดก็ได้แต่อย่าให้เงาทับต้นยา

4. ใช้กลวิธีในการเอา คือ เวลาจะเอายาให้แก้ผ้าเปลือยกายเอา

5. ให้ใช้คาถาเรียกยาและปราบพญารกก่อนค่อยเอายาจึงจะศักดิ์สิทธิ์

6. ให้มีการเก็บและเปลี่ยนยาสมุนไพรที่หามาแล้วนั้นทุก 6 เดือน หรือทุกปี หรือทุก 2 ปี หรือทุก 3 ปี แล้วแต่ครูสั่ง

7. ให้ตากแดดให้แห้งแล้วใส่ไว้ในรวม (ถุง) ยา

8. ให้เก็บรวมยาไว้ในที่สูง ให้มีการสวดบูชาครูทุกคืน โดยเฉพาะวันพระต้องเก็บดอกไม้บูชาทุกวันพระ

3. การรับคำเชิญไปรักษาคนไข้

ปกติหมอยาโบราณอีสาน ท่านจะมีจิตใจบริสุทธิ์มีเมตตาธรรมสูง ท่านจะไม่มีคิดค่าเดินทาง ค่าเสียเวลา เหมือนหมอในปัจจุบัน ท่านจะไปดูแลเอาใจใส่คนไข้ของท่านอย่างใกล้ชิด แม้ว่าสมัยก่อนไม่มียานพาหนะ ท่านก็จะเดินไปด้วยมีจิตเมตตาและห่วงใย บางรายหมอเผ่าแก่ ๆ เดินไม่ไหว ลูกหลานก็จะเอาเกวียนไปรับมา ท่านจะมานอนกับคนไข้ คนไข้เองก็จะมีความรู้สึกอบอุ่น และหายจากไข้ได้เร็วขึ้น ความสำนึกในบุญคุณก็จะผูกพันคนไข้ และญาติของคนไข้ตลอดไป ส่วนมากรับคำเชิญนี้ ท่านจะปฏิบัติดังนี้

1. ถ้ามาตรงเวลาหรือยามดีของท่านท่านก็จะรับทันที

2. ถ้าดูเวลาไม่ดี ท่านก็จะไม่รับและไม่ปฏิเสธ แต่ท่านจะแนะนำให้ไปหาหมอยาคนนั้น คนนี้ที่ท่านเชื่อถือ เป็นเคล็ดในการแก้อาถรรพณ์เวลา ซึ่งถ้าไปถึงหมอยาที่ท่านแนะนำ ก็จะไต่ยามดี แต่ถ้าไปถึงในยามไม่ดี ก็จะถือว่าได้แก้เคล็ดแล้ว

3. ถ้าท่านฝันล่วงหน้าในทำนองไม่ดี ท่านจะบอกก่อนว่าไมไหวแล้วอย่าให้ไปเลย ถ้าคนมาหาคะยั้นคะยอขอให้ไป ท่านก็จะไปโดยขัดใจไม่ได้ ส่วนมากถ้าเป็นเช่นนั้น คนไข้มักจะตาย

4. กรณีข้อ 3 ถ้าท่านหมอยาใหญ่ท่านจะบอกว่า “ให้พ่อเลี้ยง ดูใหม่ พรุ่งนี้มาหาหมอใหญ่นะ” ท่านจะบอกกับคนมาเชิญอย่างนี้ แล้วท่านจะไหว้ครูท่านอธิษฐานต่อห้อยา แล้วขอให้เจ้ากรรมนายเวรให้ท่านจะรู้ความฝันหมดว่า

ก. คนไข้คนนี้จะอย่างไรก็ต้องตาย ขอไม่ให้คนไข้นั้นก็จะตายจริง

ข. คนไข้คนนี้จะตายถึงคาดแล้ว แต่ต่อดวงชะตาได้ โดยให้ทำอย่างนั้น อย่างนี้ ท่านก็จะบอกไปแต่งไปทำ ส่วนโรคท่านก็จะรักษาแล้วหายจริง ๆ

ค. กรณีข้อ ข. ถ้าเป็นชะตาขาดธรรมดา ท่านก็จะให้สวดต่ออายุ ถ้ามีเคราะห์ท่านก็จะให้สะเดาะเคราะห์ ถ้าเป็นผีไรไฟผีนาผีป่าทำ ท่านก็จะบอกให้แก้ด้วยหมอยา ถ้าเป็นบรรพบุรุษมาทำ ท่านก็จะให้แก้ตามที่ผีบรรพบุรุษเขาต้องการโดยวิธีอย่างนี้ไม่รักษาด้วยยาก็หาย

5. ท่านจะถามคนมาหาว่า เดินทางมาเห็นงูไข่มุขไหม? มันมาอยู่ตรงหน้า ไส้ก็ไหมหนีไข่มุขไหม? แล้วมันไข่มุขไหม? ถ้ามาท่านว่าไปฆ่าทูตเจ้ากรรมนายเวร จะรักษาไม่หายเขามาห้ามมาขวางทางเราให้ขอเขาดี ๆ กรณีเช่นนี้จะเกิดกับคนมาเชิญหมอยา และจะเกิดกับหมอยาในขณะเดินทางมารักษา ผู้ไปเชิญหมอยาหรือหมอยาต้องฉลาด

6. ผู้ไปเชิญหมอยา หรือหมอยา ในขณะเดินทางถ้าพบพาน (อีแก้ง) หรือสุนัขจิ้งจอกวิ่งตัดหน้าหรือพบลาอย่างอื่นที่ไม่ดี ท่านว่าอย่าไปเลยรักษาจะไม่หาย ยกเว้นหมอยาขมังเวทย์ที่ท่านรู้ทิศทางแก้ทางขอจากกลางมัจจุราชเหล่านั้น แต่ท่านว่าทุกอย่าง ต้องอยู่ในวิสัยด้วย

7. จะมีมหัศจรรย์ คือ ก่อนจะมีคนมาให้ไปรักษาคนไข้ ท่านจะรู้ล่วงหน้าก่อน บางท่านรู้จากฝัน (ห้อยาบอก) บางท่านจะรู้จากจิตใต้สำนึกเองขณะที่นั่งอยู่บ้าน

4. การตรวจวินิจฉัยโรค

หมอเฒ่าอีสานท่านจะไปรักษาคนไข้ หรือจะรักษาคอนไข้นั้น ท่านจะมีวิธีการตรวจโรคของคนไข้ดังนี้

1. ตรวจดูที่ตาว่ามีอะไรผิดปกติหรือไม่ ? เพราะโรคบางอย่างมันแสดงออกมาทางตา เช่น โรคดีซ่านและโรคตับ เป็นต้น

2. ตรวจดูลิ้นว่าเป็นฝ้า เป็นตุ่มหรือผิดปกติอย่างไรหรือไม่? เพราะโรคบางอย่างแสดงออกมาทางลิ้น

3. คลำดูอุณหภูมิที่ร่างกายว่าปกติหรือผิดปกติหรือไม่

4. เคาะและฟังเสียงดูที่ท้อง จะมีสภาพผิดปกติหรือไม่

5. จับดูชีพจรว่าเต้นผิดปกติหรือไม่

6. สอบถามผู้ป่วยเกี่ยวกับอาการปกติและผิดปกติภายในตัวคนไข้ เช่น การกิน การขับถ่าย ความเมื่อยล้าและสภาพจิตใจเป็นอย่างไรด้วย

7. เอามืออังดูที่ลมหายใจว่า ร้อนหรือเย็น ผิดปกติหรือปกติหรือไม่

8. เป่าควันทายูบผ่านใกล้ ๆ จมูกของคนป่วย แล้วถามว่าได้กลิ่นควันทายูบเป็นกลิ่นอย่างไร

9. ดูตุ่มหรือผื่นตามร่างกายว่ามีหรือไม่ ถ้ามีเป็นอาการแสดงออกของโรคอะไร ท่านจะวินิจฉัยถูก

10. สังเกตผู้ป่วยว่า นอนไม่หลับ หรือนอนหลับซึมจมอยู่อย่างเดียว ไม่ยอมตื่นหรือแม้ตื่นแต่ซึ่มง่วง

11. ในกรณีที่สงสัยวินิจฉัยไม่ออก ท่านว่าอาการไข้มันหลบข้างใน จะไม่มีใครดูออก ท่านจะมียาทั้งไข้ (คือยาที่ฝนให้กินแล้วคนเป็นโรคอะไรก็จะแสดงออกมาให้เห็น แม้ผีทำก็แสดงออกให้รู้) แล้วท่านก็จะรู้จักโรคแล้วรักษาได้ถูกต้อง ยาทั้งไข่นั้นมีดังนี้

1. แสนทำทาน
2. แสนจงอาง
3. แสนปลากั้ง
4. ยานางแดง

ฝนให้กินอาการไข้หลบในที่ไม่รู้ว่าเป็นไข้อะไร ก็แสดงออกมาให้เห็น (ของพ่อใหญ่ทองดี พงษ์สุทธิ)

ดังกล่าวมานี้ เป็นเพียงกระบวนการในหลาย ๆ กระบวนการที่ท่านหมอเฒ่าโบราณท่านใช้วินิจฉัยโรค ใครได้มามากวิธีกว่านี้ กรุณาช่วยแนะหรือพิมพ์เอกสารเผยแพร่ ให้ลูกหลานได้สืบสานต่อด้วย จักมีประโยชน์อย่างยิ่ง

5. การชั่งหรือการตวง

ยาบางขนานต้องผสมกันหลาย ๆ อย่างจึงออกฤทธิ์แก่โรคนั้น ๆ ได้ และการผสมนั้นต้องมีสูตรบอกปริมาตร โดยครูยาหรือหมอเฒ่าท่านจะสอนให้ทุกขั้นตอน สูตรมาตราชั่งโบราณท่านมีดังนี้

มาตราชั่ง	เทียบกับมาตราชั่งหลวง
1 ชั่ง เท่ากับ 80 บาท	1 ชั่ง เท่ากับ 1,200 กรัม
1 ตำลึง เท่ากับ 4 บาท	1 ตำลึง เท่ากับ 60 กรัม
1 บาท เท่ากับ 4 สลึง	1 บาท เท่ากับ 15 กรัม
1 เฟื้อง เท่ากับ 4 ไพ	2 สลึง เท่ากับ 7.5 กรัม
1 ไพ เท่ากับ 3 สตางค์	1 ไพ เท่ากับ 0.46875 กรัม

ในการชั่งยานั้น ท่านจะใช้ตราชั่งเล็ก ๆ ชั่ง คันชั่งจะทำด้วยงา หรือกระดุกงดงามมากมีการฝังทองเป็นเม็ด ๆ บอกปริมาตรตราชั่ง หรือคันชั่งแบบนี้ คนอีสานเรียกว่า “ตราเต็ง”

6. จรรยาบรรณแพทย์สมุนไพร

คุณสมบัตินี้เป็นของผู้รวมรวมเอง ไม่ใช่คัดจากตำรา หากแต่ได้จากการสังเกตจริยวัตรของท่านน่าจะมีดังนี้

1. มีบุคลิกเป็นที่ศรัทธา
2. ห่วงหาอาทรคนไข้ เหมือนกับญาติของตน
3. ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง คือไม่เรียนร่ำค่ารักษาอื่นนอกจาก ครู-คาบของตน ส่วนคนไข้จะให้นอกเหนือจากนั้น อยู่ที่น้ำใจคนไข้เอง
4. เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว เสียสละไปดูแลและเฝ้าไข้คนไข้ถึงบ้านไม่ว่าจะเป็นเวลาใด แม้จำเป็นต้องนอนเฝ้าไข้ก็ยอม

5. ในกรณีที่อยู่ไม่ไกลกัน ท่านจะมาเยี่ยมไข้และสอบถามอาการไข้ การป้อนยาให้คนไข้และการกินยาของคนไข้ จากคนไข้และหรือจากญาติของคนไข้ทุกวัน

6. กรณีคนไข้ยากจนจริง ๆ ท่านก็รักษาให้เปล่า ๆ โดยค่าครู-คาย ท่านก็ให้ลูกเมียของท่านหรือใครก็ได้ตั้งให้ เมื่อปลงคาย (ให้ค่าครู) แล้วท่านจะส่งเงินเขาคืน (ค่าครูนี้เป็นสิ่งจะต้องให้แม่คนไข้ตายก็ต้องให้ เพราะมันเกี่ยวพันกับความศักดิ์สิทธิ์ของยา)

7. การฝนยาของท่านไม่ว่าจะเป็นการฝนเดี่ยวหรือฝนรวมรสรยาจะกลมกล่อมพอดี ไม่มีอะไรขาด ไม่มีอะไรเกิน ชวนให้คนไข้อยากกิน

8. การรักษาห่อ (รวม) ยาของท่าน จะเก็บเอาไว้ที่สูงเสมอ

7. สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพร

การใช้ยาสมุนไพรนี้ นอกจากจะรู้ตัณยา รู้รสา รู้ว่าแก้โรคอะไร ใช้ในปริมาณเท่าไร ใช้ฝน ใช้ต้ม ใช้แช่ ใช้ทา ใช้กิน ใช้พอก ใช้อาบ เป็นต้น แล้วยังรู้ถึงเคล็ดลับอื่นด้วย เคล็ดลับดังกล่าวนี้อาจจะต่างครูต่างวิธีไม่เหมือนกันก็ได้ แต่ข้าพเจ้าขอเสนอของอาจารย์นี้ดังนี้

คาถาปราบพญาร

ก่อนเอายา นอกจากจะเอายาตามวันที่ครูอาจารย์บอก เช่น วันอาทิตย์, จันทร์, อังคาร, พุธ, พฤหัสบดี, ศุกร์, เสาร์, หรือขึ้นแรม, กลางวัน, กลางคืน, แก้วผ้าเข้าไปเอา หรือนุ่งผ้าเข้าไปเอาและเวลาไปเอายาให้เกทับต้นยาเป็นต้นแล้ว หมอยาต้องใช้คาถาปราบพญาร (นางไม้) ผู้เฝ้ารักษาต้นยาก่อนมิฉะนั้น หมอยาจะได้แต่สมุนไพรไปแต่สรรพคุณยาไม่ได้ไปด้วย คาถาปราบพญารนั้นมีดังนี้

อมผาบ ๆ กุจักผาบพญาร กุจักหลอนหมากกอก ค้อนกุสิตอกหัวพญาร มึงอย่ามาเฝ้ากกแหนกูเด้อ มึงอย่ามาแทนกกไม้กูเด้อ อมสะหะเพิก เสก 3 ที เป่าไปที่ต้นยา 3 ที

คาถาปลุกยา

หมอเผ่าอีสานว่า ถ้าอยากได้ยาดีต้องปลุกยาก่อนจึงเอา ท่านว่าเรียกชีพจร (สรรพคุณหรืออาถรรพ์) ยาให้ชีพจรนามาตรงจุดที่เราจะเอาก่อนค่อยเอายา ยาที่เราจะเอาไปใช้จึงจะดี คาถาปลุกยามีดังนี้

อมเป อมปึง อมเพียน ๆ ชะนัม อมอะชะวาปลุก อมคะลาละลูก กุจักปลุกฮากยาให้ลูกก็ลูก กุจักปลุกฮากยาให้ตีนก็ตีน กุจักปลุกฮากยาให้เข็นก็เข็น ให้เข็นขึ้นลิ้นเตียน ยามสินอนอย่าไปวังให้นอนนิ่ง อยู่ข้างหน้ากอ ยายู่เขาน้อยก็ให้มา ยาพระอินทาปลุกสำหรับแก้โรคก็ให้มามอมชะลา ชัยยะ ปลุกเสก 3 ที เป่าไปที่กยา 3 ที ดินักแล

คาถาเสกใส่ยา

เมื่อฝนหรือต้ม หรือปรุงยาแล้วหมอเผ่าอีสานมักจะเสกคาถานี้ 3 ที แล้วเป่าไปที่ยา 3 ที ก่อนใช้ดังนี้

ลักกัตวา พุทธระตะนัง โอสถัง อุตตะมัง วะรัง หิตัง เทวะ มะนุสสานัง พุทธเตเชนะ โสติธินา นัสสันตูปัทวา สัพเพทุกขา วุปะสะเมนตุ เต

สักกัถวา ธัมมะระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง วะรัง ปะริฬาหุปะ สะมะนัง ธัมมะเตชะนะ โสติ
นา นัสสันตูปัทวา สัพเพ ภะยา วุปะสะเมนตุ เต

สักกัถวา สังฆะระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง วะรัง อาหุเนยยัง ปาหุเนยยัง สังฆะเตชะนะ
ณสตตินา นัสสันตูปัทวา สัพเพ โรคคา วุปะสะเมนตุ เต

เสก 3 ที่ เป่าลงที่ยา 3 ที่ ดินักแล

คาถากำกับยา

คาถาบทนี้ก็เหมือนคาถาเสกใส่ยา แต่หมอบุราณบางท่านเรียกว่า “คาถากำกับยา” เสกใส่
ทุกครั้งก่อนเอายาให้คนไข้กิน คาถาว่าดังนี้

โร ปุ สุสะวิพุ สัง ภะวะ

เสก 3 ที่ เป่าใส่ยา 3 ที่ ดินักแล

กายและคำครู

สำหรับการให้คำตอบแทนนั้น มี 2 อย่าง อย่างหนึ่งนั้น เป็นการให้คำครูตอนไปเรียนยา
เรียกว่า “คำครู” อีกอย่างหนึ่งให้เป็นคำตอบแทนหมอผู้รักษาคนไข้ เรียกว่า “กายหรือปลงกาย” สำหรับ
รายละเอียดในทางปฏิบัติแต่ละสำนักอาจจะแตกต่างกัน

ข้อขำ (ข้อยกเว้นไม่ควรทำ)

ในขณะที่มีการรักษาคนไข้ค้างอยู่ พ่อเผ่าหมอยาอีสานหลาย ๆ คน ท่านมักจะห้ามดังนี้

1. อย่าแตะต้องชันครุท่าน
2. อย่าให้คนบนบ้านเรียกคนข้างล่างขึ้นบนบ้าน โดยเรียกแรง ๆ ท่านว่า มันเป็นการเรียกผี
มาเข้าคนไข้
3. อย่าให้คนข้างล่างเรียกคนบนบ้านลงจากบ้านแรง ๆ ท่านว่ามันเท่ากับเป็นการเรียกขวัญคนไข้
ลงไปให้ผี
4. ห้ามป้อยด่ากันในขณะที่ชันครุท่านอยู่บ้าน
5. ห้ามนั่งค้างบันได ห้ามนั่งขวางประตู
6. ห้ามทำสายสิญจน์ที่ท่านชิงรอบบ้านไว้ให้ขาด ถ้าทำขาดภูตผีจะเข้ามา หรือวิญญาณผู้ป่วย
จะออกไปข้างนอก เป็นโอกาสให้ภูตผีมาเอาดวงวิญญาณไปได้
7. ห้ามฆ่าสัตว์มีคุณ เช่น วัว ควาย และห้ามป้อยด่าสัตว์ ดังกล่าวด้วย
8. ห้ามนำของกินที่แสงยามากินใกล้คนไข้ จะทำให้ยาจืด การรักษาจะได้ผลช้าหรือไม่ได้ผลเลย
9. ห้ามหาหมออื่น ถ้ายังไม่บอกเลิกหมอเดิม ซึ่งปกติหมอโบราณอีสานท่านจะไม่ก้าวก่ายกัน
ท่านจะเคารพในสิทธิของกัน เมื่อไปหาหมอท่านจะถามเสมอว่ามีใครไปรักษาแล้วหรือยัง ถ้ามีท่านจะไม่ไป
หรือถ้าไปจะต้องได้รับอนุญาตจากหมอนั้นก่อน
10. ให้เอายาให้คนไข้กินตามสั่ง
11. ห้ามทำให้คนไข้ขัดใจ

ข้อปฏิบัติของหมอยาโบราณอีสาน

เมื่อพ่อเฒ่าหมอยาท่านเข้าไปรักษาคนไข้ในบ้านคนไข้ ท่านจะปฏิบัติดังนี้

1. คารวะและขออนุญาตของฮักษา (เทพผู้คุ้มครองเรือน) ก่อน
 2. ขอพรจากของฮักษากำนันให้ช่วยรักษา
 3. มีติดขัดอะไรขอให้ผีเรือน (ของฮักษา) บ้านนั้นบอกโดยวิธีนี้ ท่านจะรู้สาเหตุของไข้และวิธีรักษา ในบางครั้งของฮักษากำนัน จะบอกแม้กระทั่งยา หรือหมอยาที่มารักษาคนไข้ชั้นให้หาย โดยการเข้าฝัน หรือคนไข้มีอายุชั้ยแล้วจะรักษาไม่หายท่านก็จะรู้จากผีบ้านนั้นบอก
- บางหมอที่ไม่ทำเช่นนี้ จะเจ็บไข้เองก็มี จะมีอันเป็นอย่างอื่นให้ต้องเลิกรักษาไปก็มี

8. การหายไปของหมอสมุนไพร

ตลอดเวลาที่ผ่านมา 50 กว่าปีมานี้ ข้าพเจ้าพอมีประสบการณ์เรื่องการหายไปของหมอสมุนไพร ทั้งนี้จากการสังเกต และสอบถามตัวหมอเอง มีดังนี้

1. การเข้มงวดจ้องจะเอาผิดของวงการสาธารณสุขสมัยว่าเป็นหมอเถื่อนสกปรกมีเชื้อรา (ในยาลูกกลอน)
2. ถูกจำกัดให้ใช้ในครัวเรือนเท่านั้น สาธารณสุขต้องตามตรวจสอบอยู่ประจำ
3. มีการนำตำราวจับจริง ๆ ก็มี (ข้าพเจ้าเคยเห็นด้วยตนเอง)
4. กรรมวิธีการใช้และการกินมันยาก ต้องมาฝน, ต้ม, แช่, บด ฯลฯ ซึ่งยุ่งยากมาก ไม่เหมือนยาปัจจุบันสำเร็จรูปสมัยใหม่
5. ปาถูกทำลายต้นไม้จะเอามาทำยาที่ถูกทำลายด้วย ต้องไปเอายาไกล ๆ
6. ยาสมุนไพรนี้ ถ้ารักษาคนไข้หายไปแล้ว ต้องมีyal้างให้อีก เพื่อไม่ให้เป็นไขอย่างนั้นอีก กรรมวิธีมันซ้ำ สู้ยาสมัยใหม่ที่รวดเร็วไม่ได้
7. การรักษาต้องมีการตั้งครุตั้งคาย ยุ่งยาก เย็นเยื่อ และอยู่ในความดูแลของพ่อหมอตลอดเวลา ต้องขรำ (งด) อะไรหลาย ๆ อย่าง ไม่เหมือนยาปัจจุบัน หาซื้อกันตามตลาดหรือเข้าคลินิกประเดี๋ยวกี่เสร็จ
8. ถูกโกงค่ารักษา เนื่องจากหมอยาโบราณมีธรรมเนียมอยู่ว่า รักษาหายแล้วจึงให้ปลงคาย (ให้ค่ารักษา) ไม่เหมือนหมอปัจจุบัน เขาเอาทันทีที่มีการตรวจการรักษา คนไข้บางรายหมอโบราณรักษาหายแล้ว ก็บอกว่าหายเพราะยาคนอื่น ๆ ไม่ใช่หมอโบราณ ทำให้หมอโบราณหมดกำลังใจที่จะรักษา สืบต่อ
9. ความเจริญของโลกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ทันใจ และทันสมัยทุกอย่าง
10. ไม่มีการเรียนกันต่อเนื่อง เพราะปัญหาดังกล่าวมาแล้ว
11. ระยะเวลาหลังกลุบุตรรู้แต่ซื้อขายในตำราแต่ไม่รู้ต้นยาและรายละเอียดในการใช้ยา

9. องค์ประกอบ 5 อย่างที่ต้องรู้ประกอบด้วย

1. **รูปลักษณะตัวยา** เป็นอย่างไร เช่น พืชมี ต้น ใบ ดอก แก่น ราก เป็นอย่างไร สัตว์ รู้ว่าหัว หน้ หน่อ เลือด ฟัน กระดูก เป็นอย่างไร ธาตุ รู้ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เช่น บัลลัง หิน เปลือกสมุทร กำมะถัน ทองคำ ฯลฯ

2. **รู้จักสี** รู้ว่าตัวยานั้นมีสีอะไร เช่น

แก่นแฝง มีสีส้ม กระดองปลาหมึกมีสีขาว กำมะถันแดง มีสีแดง เป็นต้น

3. **รู้จักกลิ่น** รู้ว่าตัวยานั้นมีกลิ่นอย่างไร

เกสรดอกบัวหลวงมีกลิ่นหอมเย็น หัวกระเทียมมีกลิ่นฉุน มหาหิงคุ์มีกลิ่นเหม็น เป็นต้น

4. **รู้จักรส** รู้ว่าตัวยานั้นมีรสชาติอย่างไร เช่น

ฟ้าทะลายโจรมีรสขม พริกไทยมีรสเผ็ดร้อน เป็นต้น

5. **รู้จักชื่อ** ว่าต้นนั้นมีชื่ออย่างไร

10. กระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้านสมุนไพร

กระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้านสมุนไพรเป็นการเรียนรู้จากผู้รู้ จากพ่อแม่ ผู้อาวุโส เครือญาติ ซึ่งความรู้ด้านนี้เป็นความรู้พื้นฐานหรือความรู้ชีพในการดูแลสุขภาพของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความรู้ในการรักษาอาการเบื้องต้น เช่น ให้ใช้ใบพลูตำผสมเหล้าขาวทาตรงบริเวณที่เป็นลมพิษก็จะหาย ใช้น้ำมันชันตำทาบริเวณที่เป็นผดผื่นคัน ถ้ามีแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกก็ใช้ใบตำลึงหรือใบบวบกดตำพอกบาดแผลสด มีเลือดออกใช้ใบสาบเสือตำผสมปูนกินหมากพอกที่ปากแผลเพื่อห้ามเลือดและลดการอักเสบ เป็นต้น ทั้งนี้ความรู้และพืชสมุนไพรรวมทั้งส่วนผสมของตัวยาที่ใช้มักไม่ใช่เรื่องที่ซับซ้อนยุ่งยาก และสามารถหาได้ในพื้นที่และระบบนิเวศใกล้ตัวของชุมชนนั้น ๆ แต่ในปัจจุบันความรู้ประเภทนี้ไม่ค่อยได้ถูกนำไปปฏิบัติกันแล้วเนื่องจากมีความรู้ทางการแพทย์แบบใหม่ มีตัวยาสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ให้ใช้ได้สะดวกกว่า ความรู้และการเรียนรู้เรื่องดังกล่าวจึงไม่แพร่หลายเหมือนสมัยก่อน อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนรู้เพื่อการดูแลสุขภาพด้านสมุนไพรและการนวดไทยนั้นเป็นการเรียนรู้ที่มีความมุ่งหมายเชิงกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

1. การเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองด้านการดูแลสุขภาพในเบื้องต้นของคนในครอบครัวและชุมชน เช่น การดูแลผู้เจ็บป่วยในครอบครัว การใช้สมุนไพรรักษาโรคเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นต้น
2. การเรียนรู้เพื่อสืบทอดครองปฏิบัติ (Norm) เพื่อให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข เกิดการเอื้อเฟื้อเกื้อหนุนทำนุบำรุงกันและกัน ผู้ถ่ายทอดได้กุศล ผู้รับการถ่ายทอดได้รับวิชาความรู้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้
3. การเรียนรู้เพื่ออาชีพ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพโดยสุจริตได้
4. การเรียนรู้สร้างความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง จากการเรียนรู้ทั้งหมดทำให้ตนเองมีคุณค่า มีเอกลักษณ์ ตำแหน่งทางสังคม ได้รับการยอมรับเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสังคมภายนอก